

HET VOORONTWERP VAN BESCHOUWINGEN NAAR AANLEIDING VAN DE WET OP DE JAARREKENING VAN ONDERNEMINGEN, AFLEVERING 1

door Prof. Drs. G. L. Groeneveld

Bovengenoemde publikatie werd in december 1971 uitgegeven door de commissies jaarverslaggeving van de raad van Nederlandse werkgeversverbonden, het overlegorgaan vakcentrales en het Nederlands instituut van registeraccountants (verder te noemen „de commissies”).

De oorsprong van de werkzaamheden der commissies is van zodanige bekendheid in de lezerskring van dit maandblad, dat wij daarover thans kort kunnen zijn. Zij ligt enerzijds in de ruime formulering van de wet op de jaarrekening van ondernemingen (W.J.O.), met name in de formulering van art. 5 W.J.O., waarin is bepaald dat de grondslagen waarop de waardering van de activa en passiva in de balans en de bepaling van het resultaat moeten voldoen aan normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd; anderzijds in de door de minister in de memorie van toelichting uitgesproken verwachting dat het georganiseerd bedrijfsleven, en in samenwerking daarmee de organisatie der accountants, de in het maatschappelijk verkeer gehanteerde grondslagen zullen inventariseren en toetsen aan hetgeen naar hun oordeel in het huidige bestel in het maatschappelijk verkeer en ter voldoening aan de overige eisen van de wet als aanvaardbaar kan worden beschouwd.

Het was een bijna geniale gedachte van de minister, zich in de wet zelve te beperken tot een ruime en algemene formulering en het aan de betrokken kringen van het maatschappelijk verkeer over te laten, in duurzame arbeid (commissies: onze arbeid heeft een duurzaam karakter) vorm en inhoud te geven aan de strekking van de wet. Menig minister die met een ontwerp van wetgeving worstelt, zal de gedachte aan een dergelijke werkwijze door het hoofd laten gaan. De procedure is zonder twiifel volledig open en democratisch en daarmee passend in de huidige constellatie van het maatschappelijk verkeer.

De minister is in zijn verwachtingen niet teleurgesteld. Direct in 1969 werden er contacten gelegd die hebben geleid tot overleg tussen delegaties van genoemde organisaties. Reeds einde 1971 konden zij met deze eerste publikatie uitkomen.

Werkgevers en accountants zijn van oudsher de kringen, die zich met deze materie hebben bezig gehouden. Ieder zal zich de publikaties van de werkgeversverbonden van 1955 en 1962 over Het Jaarverslag herinneren, terwijl de accountants talrijke publikaties over grondslagen en presentatievraagstukken van jaarrekening en jaarverslag het licht hebben doen zien. Volgens het systeem van de wet kiest de werkgever - ondernemingsleiding de grondslagen waarnaar de jaarrekening wordt opgesteld (zie commissies blz. 7) en zal de accountant bij zijn controle moeten nagaan of aan de voorschriften van de W.J.O. is voldaan. Deze twee groeperingen zijn hiermee de meest gereede partijen om aan het overleg deel te nemen. Intussen heeft zich een nieuwe gegadigde voor dit overleg gepresenteerd in de figuur van de werknemersorganisaties. Het is een symptoom van de snelle emancipatie in de vakbeweging, die zijn arbeidsterrein heeft uitgebreid over de grenzen van de strijd om de arbeidsvoorwaarden naar die om zeggenschap in het bedrijfsleven en naar algemeen economische en maatschappelijke vraagstukken. De vakbeweging heeft daarin een positie bereikt, die wettelijk is erkend in onze nieuwe wetgeving: in bepaalde gevallen zal de ondernemer de jaarrekening ter bespreking verstrekken aan de ondernemingsraad. Zie hier de nauwe betrokkenheid van de werknemersverbonden bij de problematiek der jaarrekening. De aandeelhouder, de oorspronkelijke figuur aan wie moest worden gerapporteerd, staat bij dit overleg als zodanig buiten spel. De toch zo sterk gedemocratiseerde eigenaar/financier van het bedrijfsleven kan zijn stem in het overleg niet laten horen. Deze figuur maakt integraal deel uit van het bedrijfsleven, maar is nu eenmaal nauwelijks georganiseerd. De tijd zal moeten leren, in hoever de eigen inbreng die ieder der drie deelnemersgroepen ongetwijfeld zal hebben, zich tot een werkbare eenheid zal laten omvormen.

De commissies zijn snel maar toch zeer voorzichtig te werk gegaan: zij komen uit met een voorontwerp, waarmee in openbaarheid de algemene opinie wordt afgetast. Zij geven te kennen dat hun beschouwingen geen voorschriften zijn, dat daaraan geen algemene geldigheid mag worden toegekend, dat zij zich slechts in algemene zin uiten en dat de eerste selectie van stelsels of grondslagen geen voorkeur inhoudt (Ia p. 4). In plaats van op hun voorkeur richten de commissies zich op hetgeen in het maatschappelijk ver-

keer voorkomt (Ia p. 11). Toch is de verwachting van de minister, die de commissies als hun opdracht zien (Ia p. 2), dat hetgeen voorkomt getoetst zal worden aan de aanvaardbaarheid volgens wet en maatschappelijk verkeer. De commissies zien de werking van de toetsing zo, dat zij in voorkomende gevallen kan leiden tot het oordeel dat iets onder bepaalde omstandigheden niet of niet meer als aanvaardbaar kan worden beschouwd (Ia p. 2).

Deze zeer voorzichtige opstelling van de commissies leidt tot een zo grote objectiviteit dat de grens naar neutraliteit wordt bereikt of overschreden. Enerzijds is een zekere volledigheid hiervan het gevolg, n.l. wanneer meermalen gewag gemaakt wordt van resultatenbepaling door middel van koopkrachtscorrecties op het eigen vermogen, waarvan toepassing in Nederland vrijwel niet voorkomt (Ia p. 53 en IIa p. 19). Anderzijds is een zekere vaagheid of onbeslistheid het resultaat. Dit wordt aanstonds gedemonstreerd bij het uiteenzetten van het algemeen uitgangspunt, dat de waarderingsgrondslagen uitgaan van de continuïteit van de onderneming. Er is een zeer belangrijke problematiek rond de vraagstelling, op welk moment de continuïteit geacht moet worden zodanig te zijn doorbroken, dat tot een lagere waardering moet worden overgegaan, alsook t.a.v. de vraag welke die lagere waardering moet zijn en op welke activa zij tot uitdrukking kan of moet worden gebracht. De commissies kiezen als moment van overgang van continuïteit naar discontinuïteit, als uit een besluit van de ondernemingsleiding of uit de omstandigheden duidelijk is, dat een duurzame voortzetting van de activiteiten niet wordt nagestreefd of onmogelijk is (Ia p. 16), terwijl t.a.v. een lagere waarde die aan de onderneming wordt toegekend op grond van een geringere dan normale rentabiliteit wordt gezegd, dat deze niet zonder meer behoefte te leiden tot een lagere waardering van de activa of tot het opvoeren van (hogere) passiva (Ia p. 19). Noch de ene, noch de andere aanduiding geeft soelaas aan de zoeker naar de getrouwe weergave.

Aan het neutraliteitsprincipe, volgens hetwelk de commissies zich hebben opgesteld (Ia p. 11) is verbonden de soepelheid of mildheid, waarmee de onderscheiden bestaande waarderingsgrondslagen in beschouwing worden genomen. Een volstreekte afwijzing volgens IA punt 12 vindt men bij de uitspraak, dat de waardering van minderheidsdeelnemingen op één gulden of pro memorie niet aan de eisen van de wet voldoet (IIa 3 p. 25). Ook zijn bij andere punten

reeds waardevolle uitspraken aan de opinies der commissies te ontleen. Te noemen zijn de voorkeur van uniformiteit van waardering in de samenstellende delen van een geconsolideerde jaarrekening (IIa 3 p. 14 en 17 t/m 20), de waarderingsregels voor geldleningen (4.1) en aandelen (4.2). Wel biedt het bij niet ter beurse genoteerde aandelen gehanteerde begrip bedrijfswaarde weinig houvast. Soms hebben de commissies de behoefte gevoeld op te merken dat bij toepassing van een bepaalde waarderingsgrondslag aanvullende informatie in de jaarrekening nodig zal zijn. De betreffende opmerking in Ia punt 27 doelt blijkbaar op aanvullende informatie over de actuele waarde van activa, wanneer in de balans wordt vastgehouden aan de prijs die bij verwerving werd besteed. Een soortgelijke opmerking wordt onder IIb 1 punt 24 gemaakt, wanneer het gaat om de afwijking tussen actuele waarden en lifo-waarden volgens het ijzeren voorraadstelsel.

Hiermede komen wij aan het vraagstuk, wat het karakter is of kan zijn van de toelichting op de waardering. Als wij de handelingen van de Tweede Kamer goed interpreteren, zal deze op de lange duur, naarmate de waarderingsgrondslagen hun ontwikkeling voltooien, het element van correcties moeten verliezen. Aan de commissies dan toch de taak, zo stellen wij ons voor, aan die ontwikkeling bij te dragen.

Van de samenstellende delen van de jaarrekening laten de commissies zich in dit eerste deel uit over deelnemingen, beleggingen, voorraden en verplichtingen. Verschillende onderdelen hiervan moeten nog in behandeling worden genomen (voor deelnemingen o.a. problemen bij verwerven en afstoten, goodwill, valutaproblematiek; t.a.v. aandelenwaardering de kostprijs/beurskoersverhoudingen, bonussen en claims).

Van vele betrokkenen zal de bijzondere interesse uitgaan naar de rubriek voorraden. Hier is de verscheidenheid van waarderingsgrondslagen bijzonder groot en wordt een ruime gelegenheid geboden tot manipuleren. De commissies stellen zich (terecht) op het standpunt, dat in beginsel de economische voorraad bepalend is voor de voorraadwaardering (IIb 1 p. 12). Naar het ons voorkomt wordt dit beginsel echter zeer primitief uitgewerkt. Waarderingen die een uitvloeisel zijn van toepassing van de economische voorraad worden meermalen als uitzonderingen voorgesteld. In II b 1 punt 16 b.v. wordt gesteld dat het gewenst kan zijn binnen een onderneming voor verschillende voorraden verschillende waarderingsstelsels toe te passen. „Zo kan men op voorraad geproduceerde artikelen anders

waarderen dan voor verkoopcontracten geproduceerde artikelen". Dit is echter in het geheel geen ander stelsel, maar toepassing van de conceptie van de economische voorraad: de contractueel reeds verkochte produkten behoren niet meer tot de economische voorraad en vallen buiten eventuele herwaarderingen.

Een ander voorbeeld betreft het werken met surplus- of mancovoorraden. De stelling (p. 2 g), dat indien men produceert voor verkoopcontracten met vaste prijzen of, als er een orderportefeuille is tegen stabiele verkoopprijzen, dat dan een prijsdaling op de inkoopmarkt geen gevolgen behoeft te hebben, doet aan als een niet te begrijpen stukje kunstleer, maar is alweer niets anders dan toepassing van het economische-voorraad-principe.

Behalve voor de economische voorraad laten de commissies geen voorkeur blijken. Objectief wordt opgesomd, welke waarderingsstelsels zijn te onderscheiden, historische kostprijs, lifo, ijzeren-voorraad, vervangingswaarde, opbrengst-waarde; variabele, semi-variabele en integrale kosten.

Een enkel woord moge nog worden toegevoegd over de vervangingswaarde, met name over de wijze waarop enkele facetten daarvan worden gepresenteerd. In de eerste plaats komt de vervangingswaardetheorie wat ongelukkig terecht als een „stelsel" in de opsomming van het rijtje waarderingsstelsels. Er is ten enen male een groot verschil tussen een stelsel als een samenstel van regels en een waardetheorie die op principiële grondslag is opgebouwd, maar zich tevens leent voor normatieve toepassing in de praktijk. Verwaarlozing van dit verschil leidt tot verlies in de begripsvorming en in de doorwerking naar de praktijk, zoals de juist genoemde voorbeelden van gebrekkige doorwerking van het economische-voorraad-beginsel (een consequentie uit de vervangingswaardetheorie) reeds hebben doen zien.

Bovendien hebben wij ernstig bezwaar tegen de voorstelling, als zouden volgens de vervangingswaardetheorie surplusvoorraden worden gewaardeerd tegen kostprijs of lagere marktwaarde. Hier is een aan de vervangingswaarde wezensvreemd element, ontleend aan het ijzeren-voorraadstelsel en het vervangingskoopstelsel, in een z.g. vervangingswaardestelsel geschoven. Het waarderen van componenten van voor-

raden tegen historische kostprijs is elementair in strijd met de vervangingswaardegedachte. Weliswaar heeft de vervangingswaardetheorie zekere bindingen met een normale-voorraad conceptie, doordat de verhouding tussen de momenten van inkoop en verkoop theoretisch exact worden aangegeven. Afwijking van deze verhouding kan bepaalde gevolgen voor de bepaling en analyse van de bedrijfsresultaten hebben. De hieraan verbonden facetten hebben hun eigen specifieke betekenis voor waardering en winstbepaling. In de tekst van de commissies wordt naar een te sterke vereenvoudiging dezer problematiek getrepen en een verarmende receptuur aangeboden.

Samenvattend wensen wij onze bewondering uit te spreken voor de totstandkoming van deze eerste beschouwingen. Zij zijn in een betrekkelijk korte tijd tot stand gekomen in een tripartiete overleg tussen partijen van geheel verschillende structuur, voor wie dit overleg geheel nieuw was. De enkele theoretische kanttekeningen, die wij aan het einde plaatsten, doen niets af aan de voldoening dat deze belangrijke arbeid in de aangeboden presentatie van start is gegaan.

Geheel bevredigen doen de beschouwingen nog niet. De minister heeft als zijn verwachting uitgesproken - en de commissies hebben dit als opdracht aanvaard - dat de arbeid der commissies zou bestaan uit a. inventariseren en b. toetsen. In dit opzicht zijn de beschouwingen enigszins dualistisch. Zij behelzen een mengeling van inventarisatie, althans vermelding, en toetsing. De samenstelling daarvan is in de verschillende hoofdstukken niet gelijk. Het zou de indruk kunnen wekken alsof de commissies haar doelstelling nog niet duidelijk voor zich zien, als dit niet een onwaarschijnlijke veronderstelling zou zijn. De moeilijkheden zullen veeleer gelegen hebben in de terreinverkenning na de start en het zoeken en tasten, zowel naar de juiste aanpak als naar de thans ook maatschappelijk aanvaardbare formulering van het resultaat.

Gezien wat nu reeds werd bereikt lijdt het geen twijfel, dat de voortgezette arbeid der commissies van grote betekenis zal zijn voor de getrouwheid en openheid der financiële verhoudingen in het Nederlandse bedrijfsleven.

DE ONDERNEMING IN HET NIEUWE
HUWELIJKS VERMOGENSRECHT, AC. PRFT.
NIJMEGEN

Zwolle 1970, 203 blz., f 20,—

door Prof. Mr. C. A. Boukema

In dit boek worden de voor het huwelijksvermogensrecht belangrijke kwesties behandeld welke voortvloeien uit de omstandigheid dat een der echtgenoten bij een huwelijksgemeenschap ondernemer is. Zo wordt ingegaan op de vraag of het ondernemingsvermogen in de huwelijksgemeenschap valt en hoe de situatie is als de echtgenoot-ondernemer vennoot is in een vennootschap onder firma. Een, in verband met de recente invoering van Boek 1 van het Nieuw B.W., zeer welkom en, naar het mij voorkomt, compleet overzicht van de stand van zaken in een goed leesbare stijl geschreven.

Omdat het een proefschrift is moet de schrijver aan de behandeling van deze vragen vijftig pagina's laten voorafgaan, waarin gezocht wordt naar „het wezen van de onderneming”. In dit stuk worden wetsbepalingen en jurisprudentie geciteerd, wordt weer eens verteld wat andere schrijvers onder onderneming verstaan en wordt tenslotte de onderneming gedefinieerd als „het duurzame streven gericht op het behalen van vermogensrechtelijk voordeel met behulp van op elkaar afgestemde dienstbaarheden”. Een omschrijving waaruit merkwaardigerwijs het „risico”-element, dat de schrijver eerder (blz. 25) als onderscheidend criterium had aangewezen, geruisloos is verdwenen.

De definitie, die wordt aangediend als *wezenlijke betekenis* van de onderneming is natuurlijk niets anders dan de betekenisinhoud die de schrijver zelf aan het *woord* onderneming wil geven en waarvan de bruikbaarheid bij de behandeling van de onderhavige onderwerpen kan blijken. Intussen heeft de schrijver de kans gekregen een aantal folkloristische stereotiepen te berde te brengen: „juist de ondernemer is meer „persoonlijkheid” dan menig andere zelfstandige beroepsbeoefenaar. Initiatief, durf, doorzettingsvermogen en inventiviteit zijn typische kenmerken van de persoonlijkheid” . . . etc. etc. (blz. 25 vgl. ook blz. 23). Ook politieke wijsheden worden ons niet bespaard: „Medezeggenschap impliceert, dat de werknemer (mede) bron wordt van activiteit. Ver doorgevoerd leidt dit tot de uitroeiing van de klassieke onderne-

mer en tot het ontstaan van een volk van ondernemers. De consequenties daarvan zijn niet te overzien” (blz. 29). De schrijver ziet niet veel in medezeggenschap, hij betwijfelt of de mens er gelukkiger door zal worden, daarbij wijzend, nota bene, op de nadelige externe effecten van economische groei (blz. 54).

Bij de bespreking van het eigenlijke onderwerp van zijn studie gaat Van Mourik zorgvuldiger te werk. Hij wijdt een uitvoerige beschouwing aan artikel 94 lid 3, B.W. (blz. 58-77). Volgens deze bepaling vallen bij algehele gemeenschap van goederen, buiten de gemeenschap: „Goederen, die een der echtgenoten op bijzondere wijze verknocht zijn, indien tenminste de verknochtheid zich tegen het in de gemeenschap vallen verzet”. Na een beschrijving van wetsgeschiedenis en toepassingsmogelijkheden komt hij tot de conclusie dat er geen enkel recht bestaat op basis waarvan de bijzondere verknochtheid zich tegen vallen in de gemeenschap kan verzetten en dat het derde lid van art. 94 B.W. slechts illusies wekt, met alle gevaren van dien (blz. 69). Zijns inziens zou de bepaling beter kunnen worden geschrapt (blz. 77).

Bij afweging van het voor en tegen ontwikkelt de schrijver de opvatting, dat het recht het ondernemingsvermogen zou dienen te beschouwen als een van de huwelijksgemeenschap afgescheiden vermogen (blz. 77-86). Een wettelijke regeling zou echter z.i. meer moeten inhouden dan art. 126. Dit artikel dat geldt voor de gemeenschap van vruchten en inkomsten bepaalt in lid 1, dat buiten de gemeenschap vallen „de goederen en schulden die behoren tot een door één der echtgenoten uitgeoefend bedrijf of vrij beroep. Deze bepaling is niet van toepassing op registergoederen op naam van de andere echtgenoot”. Ook t.a.v. deze bepaling ontvouwt de schrijver scherpe kritiek (blz. 86-103).

Voorts worden de consequenties onder ogen gezien van de situatie waarbij een echtgenoot vennoot is in een vennootschap onder firma (blz. 104-123). Volgens vaste jurisprudentie van de Hoge Raad valt het aandeel van een vennoot in de firma niet in de huwelijksgemeenschap; aldus reeds H.R. 2 februari 1877, W 4082 en laatstelijk H.R. 15 december 1961 NJ 62,48. Bij dit laatste arrest stelde het college vast dat de in gemeenschap van goederen gehuwde echtgenoot van een lid van een vennootschap onder firma niet gerechtigd is tot de goederen van de vennootschap, doch een (persoonlijke) voordeeling op haar echtgenoot-vennoot heeft, die gelijk is aan de helft van de waarde van het aan-

deel van de echtgenoot-vennoot in de vennootschap. Ook de gevolgen voor het ondernemingsvermogen van ontbinding van de huwelijksgemeenschap worden uitvoerig besproken aan de hand van veel literatuur en jurisprudentie (blz. 124-146). Artikel 101 B.W. geeft de ondernemer het recht de aan het ondernemen dienstbare goederen na de ontbinding over te nemen. Naar de mening van de schrijver zal de prijs door middel van deskundigen, maar ook in onderling overleg, kunnen worden vastgesteld, en zal de andere echtgenoot zich met succes kunnen verzetten tegen een overneming, welke niet gepaard gaat met contante betaling (blz. 133-134).

Ook in dit onderdeel wordt de lezer getroffen door de geborneerde visie van de schrijver. Werd de ondernemer op pagina 23 getypeerd door „inventiviteit, energie, doorzettingsvermogen en moed”, zijn echtgenoot stapt in het beeld als iemand bij wie de weelde al dan niet „naar het hoofd kan stijgen” (blz. 82), wier ver-

kwisting als een permanente dreiging de ondernemer „boven het hoofd hangt” (blz. 82 en 147), een inhalig iemand die „korte tijd na de ontbinding van haar huwelijk met een kwitantieboek aan de deur verschijnt” om vorderingen te gaan innen (blz. 126). Het spreekt wel vanzelf dat bij een afweging van belangen, zoals deze op blz. 63/64, 81/85, 83 noot 1, 114, 122 en 146 wordt beproefd een dergelijke opvatting tot een ander resultaat moet leiden dan wanneer men de echtgenote beschouwt als iemand die de voorwaarden schept waaronder de ondernemer zijn inventieve, energieke en gedurfde activiteiten kan ontplooien.

Ik kom tot de slotsom, dat Van Mourik een boek heeft geschreven, waarin voor de praktijk belangrijke kwesties worden besproken en veel nuttige informatie wordt aangedragen. De doorwerking van onkritische vooroordelen met name in de behandeling van positief recht doet echter aan de waarde van dit geschrift ernstig afbreuk.